Türkbilig

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI

ISSN : 1302-6011

2021/41

Ankara <Bahar> 2021

T ü r k b i l i g

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI

ISSN : 1302-6011

Kuruluş Tarihi: 2000

Kurucusu / Founder
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Bülent GÜL

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. Ferruh AĞCA [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Erhan AYDIN [TÜRKİYE]• Prof. Dr. Sema BARUTCU ÖZÖNDER [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Ts. BATTULGA [MOĞOLİSTAN] • Dr. Ankbayar DANUU [MOĞOLİSTAN] • Prof. Dr. Tumurtogoo DOMİİ [MOĞOLİSTAN] • Prof. Dr. Nikolay İvanoviç EGOROV [ÇUVAŞİSTAN-RUSYA] • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Marcel ERDAL [ALMANYA] • Prof. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN [TÜRKİYE] • Doç. Dr. Faruk GÖKÇE [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Bülent GÜL [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Şakir İBRAYEV [KAZAKİSTAN] • Prof. Dr. Yuriy Nikolayeviç İSAYEV [ÇUVAŞISTAN-RUSYA] • Prof. Dr. Juha JANHUNEN [FİNLANDİYA] • Prof. Dr. G. JORİGT [İÇ MOĞOLİSTAN-ÇİN] • Prof. Dr. Michael KNÜPPEL [ALMANYA] • Prof. Dr. Alexis MANASTER RAMER [ABD]• Prof. Dr. M. Vefa NALBANT [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Irina NEVSKAYA [ALMANYA] • Prof. Dr. Marek STACHOWSKI [POLONYA] • Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA [RUSYA] • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Jens WILKENS [ALMANYA] • Prof. Dr. Peter ZIEME [ALMANYA]

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. Mehmet AÇA • Prof. Dr. Ferruh AĞCA • Doç.Dr. Hakan AKÇA • Prof. Dr. Nuray ALAGÖZLÜ • Dr. Öğr.Ü. Fatma ALBAYRAK • Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH • Prof. Dr. Erhan AYDIN • Dr. Kenan AZILI • Prof. Dr. F. Sema BARUTCU-ÖZÖNDER • Prof. Dr. Bülent BAYRAM • Dr. Öğr.Ü. Meltem CAN • Dr. Öğr.Ü. Mikail CENGİZ • Prof.Dr. Mehmet ÇERİBAŞ • Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU • Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU • Dr. Ankbayar DANUU • Prof. Dr. Nurettin DEMİR • Doç. Dr. Sema ASLAN DEMİR • Prof. Dr. Şener DEMİREL • Doç. Dr. Kemalettin DENİZ • Prof. Dr. Abide DOĞAN • Prof. Dr. Şaban DOĞAN • Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ • Prof. Dr. Mustafa DURMUŞ • Prof. Dr. Tuba Işınsu İsen DURMUŞ • Dr. Öğr.Ü. Mutlu ER • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN • Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN • Prof. Dr. Ruhi ERSOY • Dr. Öğr.Ü. Genç Osman GEÇER • Prof. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN • Doç. Dr. Faruk GÖKÇE • Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ • Prof. Dr. İsmail GÖRKEM • Prof. Dr. Bülent GÜL • Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ • Prof. Dr. Galip GÜNER • Doç. Dr. Sinan GÜZEL • Doç.Dr. Erkan HİRİK • Doç. Dr. Seçil HİRİK • Dr. Öğr.Ü. Ali ILGIN• Prof. Dr. Ekrem KALAN • Doç. Dr. Adnan R. KARABEYOĞLU • Prof. Dr. Şahika KARACA • Dr. Arda KARADAVUT • Dr. Öğr.Ü. M. Yasin KAYA • Dr. Serkan KEÇECİ • Dr. Öğr.Ü. Filiz KILIÇ • Dr. Ayşe KILIÇ CENGİZ • Prof. Dr. Ayşe KIRAN • Dr. Aziz Tolga KOÇ • Prof. Dr. Yunus KOÇ • Dr. Öğr.Ü. Vildan KOÇOĞLU GÜNDOĞDU • Prof. Dr. Abdullah KÖK • Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR • Dr. Öğr.Ü. Murat KÜÇÜK • Prof. Dr. Cafer MUM • Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT • Prof. Dr. M. Vefa NALBANT • Doç. Dr. Serdar ODACI • Dr. Öğr.Ü. Nükhet OKUTAN DEVLETOV • Prof. Dr. Fatma ÖZKAN • Prof. Dr. İsa ÖZKAN • Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN • Dr. Öğr.Ü. Yılmaz ÖZKAYA • Prof. Dr. Özge ÖZTEKİN • Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM • Prof. Dr. Fatih SAKALLI • Doç. Dr. İsa SARI • Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN • Prof. Dr. Hatice ŞİRİN• Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL • Prof. Dr. Mete TAŞLIOVA • Prof. Dr. Nezir TEMUR• Prof. Dr. İsenbike TOGAN • Prof. Dr. Turgut TOK • Prof. Dr. Lokman TURAN • Prof. Dr. Vahit TÜRK • Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Dr.Öğr. Ü. Esra Bilge SAVCI • Dr.Öğr.Ü. Melike ÜZÜM • Prof. Dr. Alemdar YALÇIN • Dr.Öğr.Ü. Süleyman Kaan YALÇIN • Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Prof. Dr. Talip YILDIRIM • Prof. Dr. Emine YILMAZ

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Baş Editör / General Editor
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
Editör / Editor
Prof. Dr. Ferruh AĞCA

İngilizce Editörü
Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA

YAYIN KURULU ÜYELERİ / MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM [Hacettepe Üniversitesi] • Prof. Dr. Ferruh AĞCA [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Bülent GÜL [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Doç. Dr. Haydar YALÇIN [Ege Üniversitesi]• Dr. Öğr.Ü. Meltem CAN [Tekirdağ Namık Kemal Üniveristesi] • Dr. Esin AĞCA [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]• Dr. Kenan AZILI [Bayburt Üniversitesi] • Dr. Hasan GÜZEL [Hacettepe Üniversitesi] • Dr. Arda KARADAVUT [Bülent Ecevit Üniversitesi] • Uzm. İsmail ILGIN [Bülent Ecevit Üniversitesi] • Uzm. Buket Nur KIRMIZIGÜL [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]

***Kapak Tasarım**: Mehmet FİDANCI*
***İç Tasarım**: Bülent GÜL*

Yayının Türü

Türkbilig, hakemli, yaygın, uluslar arası, süreli (altı aylık) yayındır.

**

Taranan İndeksler / Indekses

Türkbilig, MLA (*Modern Language Association*) International Bibliography, EBSCO The Belt and Road Initiative Reference Source, European Reference Index for the Humanites (ERIH), Ulrich's Periodicals Directory, İdeal Online, Sobiad Sosyal Bilimler Atıf Dizini ve ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

***

Türkbilig'de yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikrî sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

İLETİŞİM ADRESİ / INFORMATION ADRESS

P r o f . D r . B ü l e n t G Ü L
Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 06800 Beytepe/Ankara TÜRKİYE
web sayfası: **https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig**
e-posta: **turkbiligdergisi@gmail.com**

Türkbilig, 2021/41, Etkileşim Basım Yay. Tan. Ltd. Şti. Basımevi'nde (Devrez Sok. No. 1 Altındağ /ANKARA Tel: 3843136, Sorumlu Müdür: Yusuf AVAN) basılmıştır.

Ankara <Bahar> 2021

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Türkbilig'ten Merhaba / iii

Yazılar / Articles

Michael KNÜPPEL
Überlegungen Zu Einem Historischen Wörterbuch Des Jakutischen
Remarks On A Historical Dictionary Of Yakut / **1-10**

Erdem UÇAR
Ongi Yazıtındaki (Batı Yüzü, 3. Satır) YwLwq (= yuluq) Üzerine
On YwLwq (= yuluq) in the Ongi Inscription (the 3th Line on the Western Side) / **11-26**

Mihriban AYDIN – Erhan AYDIN
***Bėçin* Sözcüğünün Kökeni Üzerine Yeni Bir Öneri**
A New Proposal on the Origin of the Word Bėçin / **27-36**

Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL
Dede Korkut Hikâyelerindeki Birleşikler
Composites in Dede Korkut Stories / **37-54**

Kenan AZILI – Aziz Tolga KOÇ
Kavramsal Metafor Örneği Olarak *Agır* ve Eski Türkçede Bir Kavramsal Harita Denemesi
"Agır" as Conceptual Metaphor Example and an Experiment of a Conceptual Mapping in Old Turkic / **55-70**

Arda KARADAVUT
Eski Türk Yazıtlarında Sayılar: Anlamsal Bir Yaklaşım
Numbers in Old Turkic İnscriptions: A Semantic Approach / **71-82**

Éva CSÁKI
Macar Türkologlarına ve Araştırmalarına Dair
On Hungary Turkologist And Their Researches / **83-94**

Abdulkadir ATICI
Kaşkay Türkçesi Tercüme Eser: Kumbuca Paşa Hikâyesinin Söz Varlığı Üzerine
Qashqai Turkish Translated Work: On the Vocabulary of the Little Prince Story / **95-116**

Maral TÖRE
Türkmencede *+çX* ve *+çXlXk* Ekleri
The suffix +çX and +çXlXk in Turkmen /**117-126**

Suat ÖZER
Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerindeki Türkçeye Konuşma Dili Bağlamında İşlevsel Bir Yaklaşım (16. - 18. yy.)
A Functional Approach in the Context of Spoken Language to Turkish in Latin Lettered Transcription Texts (16th - 18th Century) / **127-162**

Zubaida ŞADKAM - Yktiyar PALTORE
Çağatayca Bir Yazma Eser: Ṣalat-ı Mesʿudî-yi Türkî
A Chagatay Manuscript: Ṣalat-ı Mesʿudî-yi Türkî / **163-171**

Türkbilig, 2021/41: 27-36.

BÈÇİN SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE YENİ BİR ÖNERİ

Mihriban AYDIN*
Erhan AYDIN**

Öz: *Türk runik harfli eski Türk yazıtlarında, savaşlar, diplomatik ilişkiler gibi askerî ve yönetim ile ilgili konular epeyce yer tutuyor olsa da gündelik hayata dair izler de yer almaktadır. Çok zaman açık olarak ifade edilmemiş gibi görünse de bu izleri cümleler arasından seçebilmek mümkündür. Bitkiler, hayvanlar, zamanın ifade edilişi ve bazı inanç öğeleri, gündelik hayata dair en önemli bulgular olarak değerlendirilmektedir. Bu da eski Türk yazıtları marifetiyle eski dönem Türkler hakkında daha fazla bilgi edinilmesine imkân vermektedir.*

Eski Türk yazıtlarında tespit edilen hayvanlar da gündelik hayatın önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu hayvan adlarının bir bölümü doğrudan hayvan adı ile, bir bölümü yer adlarında geçmiş olması dolayısıyla bir bölümü ise on iki hayvanlı takvimde bir yılı göstermesinden dolayı elde edilmiştir.

Bu makalede, Türklerin yaşadığı İç ve Orta Asya ile Sibirya'nın güney bölümlerinde yaşamıyor olmasından dolayı hayvan adı olarak tespit edilmemiş olan ve eski Türk yazıtlarında toplam dört kez tespit edilen 'maymun' anlamındaki bèçin sözcüğünün kökeni ile ilgili yeni bir öneri dikkatlere sunulacaktır. Makalede, önce eski Türk yazıtlarındaki görünüşü, yazımı, Türkçenin öteki dönemlerindeki tanıkları gibi konular üzerinde durulduktan sonra sözcüğün kökeni ile ilgili görüşlere değinilecektir. Ardından yeni bir öneri olarak Çince bingshen (丙申) birleşiği dikkatlere sunulacak ve birleşiğin eski Türkçe metinlerde bèçin biçimini aldığı vurgulanacaktır. Bingshen (丙申) birleşiğinin özellikle orta Çince metinlerdeki kullanım alanı ile takvim ve dolayısıyla zaman ifadesi konularında da bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Eski Türkçe, Eski Türk Yazıtları, Hayvan Adları, On iki Hayvanlı Takvim, Bèçin, Maymun.*

A New Proposal on the Origin of the Word Bèçin

Abstract*: Although military and administrative issues such as wars and diplomatic relations occupy a large place in the old Turkic inscriptions with Turkic runic letters, there are also traces of daily life. Although it does not seem to be clearly expressed most of the time, it is possible to pick out these traces from among sentences. Plants, animals, the expression of time and some elements related to belief are considered as the most important findings about daily life. This allows to obtain more information about the ancient Turks by means of the old Turkic inscriptions.*

The animals identified in the old Turkic inscriptions should also be considered as an important part of daily life. Some of these animal names were derived directly from the name of the animal, some of them in the place names, and some due to the fact that it indicates a year in the calendar with twelve animals.

* Dr., Malatya / TÜRKİYE. E-posta: mihriban.tursun@yahoo.com. ORCID ID: 0000-0003-0053-7214.
** Prof. Dr., İnönü Üniversitesi. Malatya / TÜRKİYE. E-posta: ayerhan@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-4795-7320.

Makale Geliş Tarihi: 19.01.2021 - Makale Kabul Tarihi: 15. 06. 2021

In this article, a new proposal will be presented regarding the origin of the word bėçin which means 'monkey' and which has not been identified as an animal name due to the fact that this animal does not live Central and Inner Asia and in the southern parts of Siberia which the areas that Turks live, however this animal name has been identified four times in the old Turkic inscriptions. In the article, after focusing on issues such as its appearance in the old Turkic inscriptions, its writing, and the witnesses of this name in other periods of Turkic, the views on the origin of the word will be discussed. Then, as a new suggestion, the Chinese bingshen (丙申) compound will be brought to attention and it will be emphasized that the compound takes the form of bėçin in old Turkic texts. Information will also be given about the usage area of the Bingshen (丙申) compound, especially in the middle Chinese texts, and on the calendar and therefore the expression of time.

***Keywords**: Old Turkic, Old Turkic Inscriptions, Animal Names, Calendar with Twelve Animals, Bėçin, Monkey.*

Giriş

Türk runik harfli eski Türk yazıtlarında savaşlar, barışlar, diplomatik ilişkiler gibi askerî terminoloji çerçevesinde birçok sözcük bulunuyor olsa da, gündelik hayata ilişkin bazı sözcükler de yer almaktadır. Bu sözcüklerin bir bölümü doğrudan gündelik hayata ilişkin ipuçları verse de bir bölümü ancak ayrıntı olarak kalmıştır. Dolayısıyla da bu sözcüklerdeki gündelik hayata ilişkin ipuçları, Türklerin en azından sekizinci yüzyıl ve sonrası kültür hayatını anlayabilmek adına kuşkusuz çok değerlidir.

Gündelik hayat ile ilgili ipuçları yakalamaya imkân tanıyan bitki ve hayvan adlarının önemli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak eski Türk yazıtlarında yalnızca *çıntan ıgaç* biçimiyle geçen ve sandal ağacı (Lat. *Santalum album*) adıyla bilinen bitki, eski Türklerin gündelik hayatında bitkilerin yerine ışık tutmaya yetmese de özellikle cenaze törenleri ile ilgili uygulamaları anlamaya imkân tanımaktadır. Bilge Kağan yazıtının güney yüzünün 11. satırında geçen *kokılık ö/ü <...> altun kümüş kergeksiz kelürti yog y²ıparıg kelürüp tike bėrti çıntan ıgaç kelürüp öz yar<...>* "Kokulu <...> altını (ve) gümüşü fazlasıyla getirdiler. Cenaze tütsüleri getirip dikiverdiler. Sandal ağacı getirip kendisi <...>" cümlesinden anlaşıldığına göre; bu bitki hem çiçeklerinin kokusu dolayısıyla hem de gövdesinden elde edilen kabukları tütsü yapıp cenaze törenlerinde güzel koku yaymak, ayrıca yağı çıkarılmak suretiyle vücudun ağrıyan yerlerine sürmek amacıyla kullanılmış olduğu bilinmektedir. Konu ile ve özellikle tıptaki uygulamalar hakkında bk. (Aydın 2011). Eski Türk yazıtlarının tümünde yalnızca bir kez geçen ve *ıgaç* sözcüğü ile birlikte *çıntan ıgaç* biçiminde kullanıldığı anlaşılan *çıntan* sözcüğü ve özellikle kökeni ile ilgili ayrıntı için bk. (Zieme 1984).

Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan eski Türk yazıtlarında çok sayıda hayvan adı da tespit edilmiştir. Bunlardan bir bölümü on iki hayvanlı takvimde bir yılı göstermesinden, bir bölümü hayvan adı olsa da yer adında tespit edilmesinden, önemli bir bölümü ise doğrudan hayvan adı olarak ele geçmesinden dolayıdır. Eski Türk yazıtlarında *lü~ulu* 'ejderha' ve *bėçin* 'maymun' sözcükleri on iki hayvanlı takvimden dolayı kullanılmıştır ve *lü~ulu* sözcüğünün Çin mitolojisi ile ilgisi, maymunun ise Türklerin yaşadığı Orta ve İç Asya ile Sibirya'nın güney bölümlerinde yaşamıyor olmasından dolayı zaten hayvan adı olarak tespit edilmiş olması mümkün değildir. *It* 'it, köpek' sözcüğü ise, Türklerin yaşadığı bölgelerde yaşayabilecek bir hayvan olsa da ne yazık ki bu hayvan adı da on iki hayvanlı takvimde bir yılı göstermesinden dolayı tespit edilmiştir. Yine *küsgü~küskü* 'fare', *lagzın* 'domuz', *takıgu* 'tavuk' sözcüklerinin

de on iki hayvanlı takvimden dolayı kullanılmış olduğunu eklemek gerekmektedir. Hayvan adları konusuna ek olarak *Arkar başı* (Şine Usu yazıtı güney 1. satır) ifadesindeki *arkar*, *Sukak yulı* (Şine Usu yazıtı güney 11. satır) ifadesindeki *sukak*, *sıp~şıp başı* (Şine Usu yazıtı doğu 3 ve 4. satır)'ndaki *sıp~şıp* ve *taygan köl* (Şine Usu yazıtı güney 3. satır)'deki *taygan* sözcükleri de hayvan adıdır ancak yer adında kullanımından dolayı ele geçmiştir (Aydın 2008). Türk runik harfli eski Türk yazıtlarında tespit edilen hayvan adlarıyla ilgili ayrıntı için bk. (Aydın 2016).

1. Eski Türk Yazıtları ve Sonrası Türkçe Metinlerde *Bèçin*

Türk runik harfli eski Türk yazıtlarında 'maymun' anlamıyla geçen sözcük, yalnızca on iki hayvanlı takvimde bir yılı göstermesinden dolayı, yıl adı olarak tespit edilmiştir. Toplam dört kez tespit edilen sözcüğün geçtiği yer ve cümleler aşağıda bulunmaktadır:

Köl Tegin yazıtı kuzey-doğu yüzü: *Barkın*^{2} *bedizin bitig taşın*^{2} *bèçin y*^{2}*ılka yètinç ay yèti otuzka kop alkdımız* "Anıt mezarını, süslemelerini, yazıt taşını, maymun yılının (732) yedinci ayının yirmi yedisinde tamamen bitirdik."

Tariat yazıtı güney yüzü 1. satır: <...> *èkinti* <...> *bèçin yılıka yorıdım* <...> *sünüşdüm anta sançdım* "İkinci <...> maymun yılında (744) (üzerlerine) yürüdüm. <...> savaştım. Orada mızrakladım."

Hoyto-Tamır II yazıtı 1. satır: *Bèçin yıl yetinç ay bèş yègirm* (2) *ike bèş balık(?)ka bartıg*? "Maymun yılının yedinci ayının on beşinde (2) Beşbalık'a ulaştık."

Hoyto-Tamır XV yazıtı 1. satır: *Bèçin yılka* (2) *tokuzunç ay èki yanıka* (3) *bardımız* "maymun yılının (2) dokuzuncu ayının ikinci gününde (3) ulaştık."

Sözcüğün tespit edildiği dört örnekten; Köl Tegin, Hoyto-Tamır II ve XV yazıtlarında 𐰉𐰆𐰃𐰇, Tariat yazıtında ise ünlüler olmaksızın 𐰉𐰃𐰇 biçiminde yazılmıştır. Yazımdaki bu tutarsızlık, sözcüğün ilk hecesindeki ünlünün kapalı *e* olması için bir gerekçe olarak öne sürülebilir.

Yukarıdaki verilere göre ilk örnek ile, Köl Tegin yazıtının metninin, külliyedeki duvar resimleri, damgalar ve heykellerin tamamlandığı tarihi göstermek amacıyla tarih düşüldüğü anlaşılmaktadır. Buna göre Köl Tegin yazıtındaki *bèçin* yılı 732'yi gösteriyor olmalıdır. Tariat yazıtındaki örnekte ise II. Türk Kağanlığı ile mücadeleler dolayısıyla geçmiştir ki buradaki tarihin 744 yılını gösteriyor olması gerekir. Geri kalan iki örnek ise Hoyto-Tamır adlı büyük bir kaya kütlesi üzerinde bulunan yirmi bir Türk runik harfli metinden II ve XV. yazıtlarda tespit edilmiştir. Her ikisinde de 'yaylamak' yani yaz mevsimi geçirmek üzere Beşbalık'a gittikleri ifade edilmiştir. Dolayısıyla her iki metinde yer alan *bèçin* sözcüğü 756 veya 768 yılını gösteriyor olması güçlü bir olasılıktır. Ayrıca Hoyto-Tamır bölgesinden, yani yaklaşık Orta Moğolistan'dan Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında yer alan Doğu Türkistan'daki Cimsar (Çin.: Jimusaer 吉木萨尔) kenti yakınlarında bulunan Beşbalık'tan söz edildiği bellidir. Dolayısıyla bu iki cümleden, Türk kökenli boyların yaz aylarını geçirmek üzere Orta Moğolistan'dan Doğu Türkistan coğrafyasına gittiği anlaşılmaktadır. Her iki yazıttaki ifade, hem Doğu Türkistan coğrafyasının 840'tan önce de Türk kökenli halkların yurdu olması hem de Türklerin konargöçer hayatına iyi birer örnek olması bakımından kuşkusuz çok değerlidir.

Yukarıdaki dört örneğin dışında, Yenisey bölgesinin numaralandırılmamış yazıtlarından Kök Haya'da da geçtiği öne sürülebilir, çünkü alttaki çizimde de görüleceği üzere, harflerin yazımı bakımından benzemektedir. Yazıtın 1. satırındaki cümle şöyle okunup anlamlandırılabilir: <...>*nin ewin? er erdemin biç<igi>n*

(bit<igi>n?) "<...>ni, yurdunu, erkeklik kahramanlığını, yazıtını." Sözcük, yazıt üzerinde çalışanlarca türlü biçimlerde okunmuştur. Örneğin, İ. L. Kızlasov 1. satırın sonunda bulunan bu üç harfi *bitin* okumuş ve 'будь написан' biçiminde anlamlandırmıştır. *ç* harfine daha çok benzeyen şekil *t* olarak da düşünülebilir. Ancak *bitin* biçiminin kökü olan *biti-* 'yazmak, hâkketmek' fiili açık ise de *n* sesinin ne olduğu belli değildir. Buradaki üç harflik biçimi eksik yazım varsayarak *biçigin* 'yazıtını' okunup anlamlandırılabilir. Buna göre; *bitig* sözcüğünün *ç*'li biçimine örnek olması bakımından *biçig* sözcüğü Yenisey bölgesinden Tuba III (E 37) yazıtının 3. satırında da tespit edilmiştir: *Ben öltüm türgėş ben çaŋ(çeŋ?) beg ben biçig* "Ben öldüm. (Ben) Türgeş'im. (Ben) Çang Bey'im. (Bu) yazıt(ım)." (Aydın 2019: 127 ve 129). Buradaki *ç* sesi çok açık olup *ç* harfi ile yazılmıştır.

Türkçe *bitig* sözcüğünün Moğolcaya *biçig* olarak ödünç verilmiş olması bilinen bir şeydir. G. Doerfer, kuzeydoğu Türk yazı dillerindeki *biçik~piçik* ve *piçi-* gibi biçimlerin Moğolcadan geri ödünçleme yoluyla alındığını, Moğolcadan Tunguzcaya *biçi-* olarak verildiğini belirtir. Ayrıntı için bk. (TMEN II, No. 717); (VEWT 75).

Yukarıda da işaret edildiği gibi Kök Haya yazıtının ilk satırının sonunda bulunan *bçn* harflerinden oluşan bölüm *bėçin* 'maymun' okumaya elverişli gibi görünse de ancak *bėçin* sözcüğü yazıtlar döneminde 'maymun' yani hayvan adıyla kullanılmış olamaz. Belki maymun yılı olarak kullanılmış olabilir ancak Yenisey yazıtlarının hiçbirinde on iki hayvanlı takvimdeki yılların kullanıldığına dair herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Buna göre; Kök Haya yazıtının 1. satırının sonundaki sözcüğü, *biçigin* sözcüğünün eksik yazımı olarak düşünmek daha uygun görünmektedir. Buradan iki Yenisey bölgesi yazıtındaki *ç*'li bu iki biçim ile, her iki yazıtın yazıcısının dilinde, erken olsa da *-t->-ç-* gelişmesinin başlamış olabileceği öne sürülebilir. Kök Haya yazıtındaki bu okuma ve anlamlandırma önerisinin ayrıntısı için bk. (Aydın 2014).

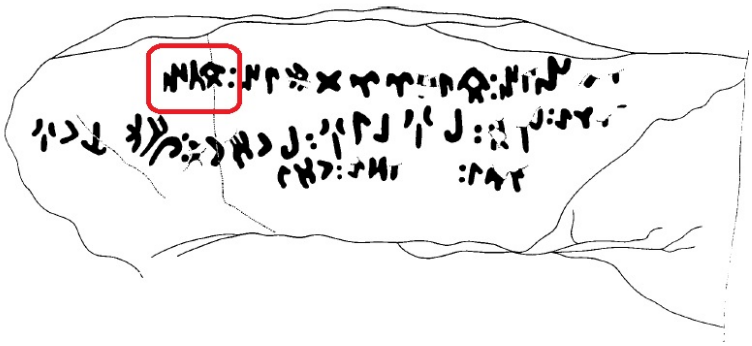

Çizim: Kızlasov 1998: 84

Bėçin sözcüğünün, eski Türk yazıtları döneminden sonra da gerek hayvan gerekse yıl adı olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde: *bėçin*, *pėçin* (ED 295b), (EUTS 27), (TT VIII). *Dîvânu Lügâti't-Türk*'teki *bėçin* sözcüğü önce 'maymun', ardından 'Türkçedeki 12 yıldan biri' anlamıyla verilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu 2015: 176). Dankoff-Kelly'de de uzun kapalı *e* sesi ile verilmiştir: *bēçin* (1985: 69). Ayrıca krş. (Hauenschild 2003: 61-62).

Harezm Türkçesi metinlerinden *Nehcül-Ferādis*'te *bėçin* biçimiyle iki kez tespit edilmiştir ve iki örneğin de hayvan adı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Ata 1998: 52). Sözcüğün geçtiği yer şöyledir: 183/10: *Bizler Yezîdke mü bey'et bėreliŋ kim Yezîd hamr içer taqı bėçinler* (11) *birle, itler birle oynar, fāsık turur*. 183/16: *Anıŋ teg hamr*

içgüçi itler birle, bèçinler birle oynaguçı neteg halîfā bolgay. Harezm Türkçesi metinlerinde hayvan olarak geçen bu iki örnek, sözcüğün yalnızca on iki hayvanlı takvimden dolayı kullanılmadığını, hayvan olarak da bilindiğinin en iyi göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca İslam sonrasında bile hele *Nehcü'l-Ferādis* gibi dinî bir metinde Ar. *maymun* sözcüğü yerine *bèçin* kullanılmış olması da ayrıca dikkate değerdir. Sözcüğün, Kıpçak Türkçesi metinlerinde de tespitine dair Clauson'ın notunu da eklemek gerekir (ED 296a). Ancak sözcük, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nde bulunmamaktadır.

Çağdaş Türk yazı dillerinin bir bölümünde de yaşadığı anlaşılmaktadır: Kırgız Türkçesi *mèçin*, Kazak, Karakalpak, Nogay Türkçesi *mèşin*, Teleüt Türkçesi *mā̄çin*, Türkmen Türkçesi *bijin* ve Tuva Türkçesi *meçi* (TMEN II, No. 821) ve (Choi 1989: 219).

Ayrıca sözcüğün Moğolcanın klasik ve orta dönemlerindeki biçimleri ve ayrıntısı için bk. (Choi 1989: 219) ve (Ünal 2019: 534).

2. *Bèçin* Sözcüğünün Kökeniyle İlgili Görüşler

Maymunun, Türklerin ağırlıklı olarak yaşadığı Orta ve İç Asya ile Sibirya'nın güney bölümlerinde yaşamıyor olmasından dolayı, hayvan adı olarak tespit edilmemiş olmasını doğal karşılamak gerekmektedir. Türk dilli halkların bilmediği bir hayvan olması nedeniyle, ilk bakışta, yabancı kökenli bir sözcük olduğunu öne sürmek mümkün görünmektedir.

Sözcüğün kökeni ile ilgili hem Grek hem de Soğd kökenli olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler aşağıda sıralanmıştır:

J. Halévy: Sözcüğün İran kökenli *pūzineh* veya *būzneh* olduğu kanaatindedir (1906: 294).

B. Laufer: Tibet kaynaklı olduğunu ve 'maymun' anlamındaki Tibetçe *wei*/**bei* ile **bä* sözcükleri üzerinde durmuştur (1916: 74).

G. J. Ramstedt: *Kalmuk Sözlüğü*'nde *betşn~metšn* biçimlerinin Soğd kökenli olduğunu ve Grekçe *πιθην* ile ilgisinden söz etmiştir (1935: 43).

P. Pelliot: Sözcüğün Rusça *obez'yana* ve İranî *abursina* (=**abuzina*) sözcükleriyle ilişkisine değinmekle yetinmiştir (1931: 564).

Hasan Eren: Grekçe *πήθων* ile ilgili olduğunu öne sürmüştür (Choi 1989: 220).

A. Şçerbak: Halévy ile aynı görüşü paylaşmıştır (Choi 1989: 220).

G. Clauson: Sözcüğün ilk ünlüsünü kapalı *e* olarak ancak uzun olarak belirlemiştir (ED 295b-296a). Sözcüğün kökeni ile ilgili İran dillerinden alınmış olabileceği görüşünü savunmuş, ve 'maymun' anlamındaki İranî sözcük <*būzīna* ile ilişki kurmuştur (1962: 232). Clauson, etimolojik sözlüğünde ise Hint-Avrupa kaynaklı bir dilden, büyük bir olasılıkla İran dillerinden alınmış olduğu görüşünü savunmaya devam etmiştir (ED 295b-296a).

G. Doerfer: Kapalı *e* sesinin uzun olduğu kanaatinde olup sözcüğün farklı varyantlarını da göstermiştir. Ayrıca sözcüğün Tü.>Mo. *miç(in)*, *meç(in)*, *piçin* gibi türlü biçimlerle geçtiğini belirtmiş, ayrıca Kalmukçada *betşn*, *metşn*, *mitşn* biçimlerini de kaydetmiştir. Özellikle *būzīna* sözcüğü ve bunun öteki dillerdeki biçimlerini değerlendirdikten sonra batı İran dillerinde içteki *-z-* sesinin doğu İran dillerinde *-j-* oluşuna dikkat çekerek ihtiyatla **bōjīnak* sözcüğüne ekli *-a*, *-ak* küçültme ekinin çıkarılmasıyla elde edilen **bōjīn* sözcüğünün *bèçin* biçimine dönüşmüş olabileceğini

belirtmiş olsa da ancak sözcüğün neden **böçin* olmadığını okuyucunun dikkatine sunmuştur (TMEN II, No. 821).

H.-W. Choi: Sözcükle ilgili müstakil makalesinde önceki görüşleri andıktan sonra kendi görüşünün temelini ise sözcüğün İran değil Çin kökenli olabileceği oluşturmaktadır. İlk olarak Eski Çince 'Çin'in güneybatısında bulunan bir tür maymun' *fei* (狒 *pʾjʷẹi*) (Giles No. 3491) sözcüğü ile ilişki kurmuştur. İkinci olarak ise yine 'takvim dairesindeki dokuzuncu yılı gösteren maymun yılı' anlamındaki Eski Çince *shen* (申 *śi̯ĕn*) (Mandarin *sɐn*, Canton *sɐn*), (Giles No. 9816) sözcüğü ile ilişki kurmuştur. Choi'nin, *bėçin* sözcüğünü Çince temelli görmesinin nedenini, yine Çince *long* (龍 *liʷong*) 'ejderha' sözcüğünün de Çince olması gibi tuhaf bir nedene bağlamış olması ilginçtir. Aslında araştırmacının Çince *shen* sözcüğüne bağlaması önemlidir ve bunun önceki araştırmacılarca fark edilmemesi de bir başka tuhaf noktadır. Ancak Choi, her iki önerisinin doğrudan Çinceden değil de Çinceden Soğdca veya Toharcaya oradan da Türkçeye ödünç verilmiş olduğunu savunması ikinci bir tuhaflıktır. Soğdca görüşü, belki bir nebze olsa da anlaşılabilir görünse de Toharcayı aracılık eden dil olarak betimlemesinin nedeni anlaşılamamıştır. Makalesinin sonuç bölümünde ise ikinci önerisi olan *shen*（申）sözcüğüne odaklandığı anlaşılmaktadır (1989: 221).

A. Vovin: On iki hayvanlı takvimdeki yıl adlarının öteki Altay ve eski İç Asya kavimlerinin dillerindeki biçimleri karşılaştırmıştır. Buna göre; Mançuca *bonio* (2004: 119), Jurçence *monio eri* (2004: 120), Kitancada **buu* (2004: 121), Orta Moğolcada *bėçin* (2004: 122) örneklerini vermiştir. Moğolcada sözcük başındaki *m* sesli biçimi olan *mėçin*'in Türkçeden ödünçlendiğine kanıt olması gerektiğini de vurgulamıştır (2004: 122, dipnot 7).

Erhan Aydın: Önceki görüşleri andıktan sonra Choi'nin de önerisi olan *shen*（申）(On iki hayvanlı takvimde dokuzunca daire olan maymun yılı' sözcüğü ile birleştirmiş, hatta *feishen*（狒申） ile birleştirilebileceğini ancak Çincenin dönemlerinde bu kullanımın bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca Çin. *feifei*（狒狒）sözcüğünün bir maymun türü olan "babon" veya "Habeş maymunu"nu yani Latince *Papio*'yu ifade etmesinin rastlantı olamayacağını ve dolayısıyla sözcüğün Soğd temelli değil, Çin temelli olabileceğini ifade etmiş, ancak sözcüğün belki iki sözcükten oluştuğunu ve geriye kalan *bė* veya *bi* için bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmiştir (2016: 19-20) ve (2018: 110-111).

3. *Bėçin* Sözcüğünün Kökeniyle İlgili Yeni Bir Öneri

Hayvanın, Türklerin yaşadığı Orta ve İç Asya ile Sibirya'nın güney bölümlerinde yaşamıyor olması, sözcüğün Türkçe olmadığına kanıt sayılabilmekle birlikte ancak genel kanaat olan **būzīna*, **bōjīnak* veya **bōjīn* biçimlerinden geliştiği görüşünün, yalnızca birer olasılıktan öteye gidemediği de açıktır. Çünkü, sözü edilen sözcüklerde ileri derecede ses değişimleri olduğu görülmektedir. On iki hayvanlı takvimde 9. yılı gösteren bu hayvan adı, bu takvimi icat eden halkın dilinden olması daha güçlü bir olasılık olarak durmaktadır. Bu nedenle, sözcüğü Türklerin yaşadığı bölgelerin batısında değil güneyinde veya güneybatısında yaşayan halkların dilinde aramak daha uygun olacaktır.

Choi'nin ikinci önerisi olan *shen*（申）karakterinin eski Çin takviminde dokuzuncu sırayı yani maymun yılını gösteriyor olması, zaten olayı büyük bir ölçüde sonuca götürmektedir. Bu itibarla, *bėçin* sözcüğünün iki sözcükten oluşmuş olabileceğini öne sürmek mümkün görünmektedir. Buna göre; *bėçin* sözcüğü *bė+çin* olarak ikiye

bölündüğünde ikinci sözcüğün eski telaffuzu *ɛin* olan Çince *shen*（申） olabileceği neredeyse kesin gibidir.

Shen（申）sözcüğünün Çin takvim sistemindeki dokuzuncu sırayı gösteriyor olmasından başka, Giles sözlüğünde şu anlamları bulunmaktadır: "To inform a superior; to report; to give orders; to notift. To extend; to stretch out; to increase; to repeat." (1912: No. 9816). B. Karlgren *Grammatica Serica*'da **śi̯ĕn*/*śi̯ĕn*/*shen* cyclical character (*Shu*); stretch (Li) (1964: No. 385a) ve *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*'de ise Mandarin: *ṣən*; Kanton diyalekti: *ṣun*; Eski Çince: ṣi̯ĕn, anlam olarak ise; "stretch out, extend, expand, make known, notify, report; reepat, twice" vermiş ve takvimdeki dokuzuncu sıra ile karakterin nasıl oluşmuş olduğu hakkında bilgi vermiştir (1973: No. 868). E. G. Pulleyblank ise orta Çince dönemlerindeki biçimleri; Yuan: *ʂin*; Geç Orta Çince *ʂin*; Erken Orta Çince: *ɛin*; anlamını ise "ninth Earthly Branch; extend, stretch" olarak vermiştir (1991: 279).

Bėçin sözcüğünün *bė* bölümü içinse *bing*（丙） sözcüğü dikkatlere sunulabilir. Giles, sözcük için şu anlamları vermiştir: "The third of the 天干 Ten Stems, referring to fire and to the south; hence, a third person. A fish's tail" (1912: No. 9295). B. Karlgren *Grammatica Serica*'da **pi̯ăng*/*pi̯wang*/*ping* olarak verir (1964: No. 757a). Karlgren, *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*'de ise, Mandarin: *ping*; Kanton diyalekti: *ping*; Eski Çince: *ᶜpi̯ʷɒng* olarak vermiş ve *ɒ* sesinin okunuşu içinse İngilizce *but* sözcüğünün telaffuzundaki u sesi ile bir tutmuştur. Ayrıca Sino-Japon biçiminin *hei* (*pei*) olması da önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Sözcüğün anlamını ise "the 3d of the decimal cycle of time-reckoning characters" olarak vermiştir (1973: No. 740). E. G. Pulleyblank ise, Yuan: *piŋ*; Geç Orta Çince: *piajŋ*; Erken Orta Çince: *piajŋ*, anlamını ise "third Heavenly Stern" olarak vermiştir (1991: 39).

Yukarıdaki verilerden hareket edildiğinde *bėçin* sözcüğünün günümüz pinyin ile bingshen（丙申）birleşiğinden gelişmiş olması güçlü bir olasılık olarak görünmektedir. Yukarıda orta Çince sözcüklerin fonetik biçimlerinin gösterildiği sözlüklerde de belirtildiği üzere, ikinci sözcüğün *çin* olması oldukça güçlü bir öneri olarak durmaktadır. İlk sözcük olan *bing*（丙）karakterinin *pei~bei* biçiminden gelişmiş olması düşünülebilir.

Çince kökenli sözcüklerin sonunda bulunan *ng* sesinin Türkçeye geçmiş biçimlerinde bu sesin kaybolduğuna dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin, *long*（龍）'ejderha' sözcüğünün eski Türk yazıtlarındaki biçimlerinden Ongi yazıtında *lü* (16. satır), Tariat yazıtında *ulu* (batı 2. satır), Del-uul III yazıtında ise ön ünlülü *l* harfi ile *ul²u* biçiminde olmak üzere üç farklı yazımı bulunmaktadır. J. R. Hamilton *long* sözcüğünün Orta Çince döneminin kuzeydoğu diyalektlerinde **li̯o(ŋ)* olduğunu ve bunun da ancak Türkçeye *lö* veya *lō̈* olarak geçmiş olabileceğini vurgular (1974: 301). Benzer bir sözcük de eski Türk yazıtlarında iki kez (Bilge Kağan güney-doğu ve Küli Çor batı 10. satır) tespit edilen *keçen*'dir. Hamilton özellikle Küli Çor yazıtında *keçen~keçin* okuduğu sözcüğün yer adı olduğunu ve *Kou-tsang*=**kuo-tsâŋ* ve buradan da **katsān* biçimiyle Türkçe telaffuzunun ve yazımının *keçen* olduğunu ifade etmiştir (1974: 296). Bu yer adı günümüz Çincesinde *guzang*（姑臧）olarak yazılmaktadır. Yer adı ve türlü okuma ve anlamlandırmalar için bk. (Aydın 2016: 100). Ayrıca *ŋ* sesi ile ilgili ayrıntı ve *ŋ~g* nöbetleşmesi için bk. (Tekin 2003: 70).

G. Clauson, *Lu:* maddesinde orta Çincenin kuzey-batı diyalektlerinden ödünçlenen sözcüklerin son seslerindeki *ŋ* sesinin önemli bir problem olduğunu ifade etmiştir (ED

763a). G. Doerfer de özellikle Türkçe biçimlerde neden *ŋ* sesiyle yazılmadığı üzerinde durur ve Çince olup da *ŋ* ile yazılan (Örneğin, *şantuŋ* vs.) diğer Türkçe sözcükler üzerinde durur (TMEN IV, No. 1731). A. Vovin ise bu konunun pek çok sorunu olduğunu ve son sesteki *ŋ* sesinin kaybolmasının ancak Song Hanedanlığı dönemi metinlerinden itibaren gerçekleşmiş olabileceğini, W. S. Coblin'in *A compendium of Phonetics in Northwestern Chinese* adlı eserine atıf yaparak ifade etmiştir. Ayrıca Orta Çince kökenli olup da son seste *ŋ* sesini korumuş örnekler ile bazı sözcüklerde son ses *ŋ* sesinin kaybolduğuna dair örnekler de vermiştir. Özellikle Çin takvim sisteminin 3. sırası olan *bing*（丙）sözcüğünün Eski Türkçede *pi* (<Orta Çince *pjæŋ*) (2004: 124) olarak vermesi, bu makaledeki önerinin kanıtlanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Hatta Vovin, *long* 'ejderha' örneği çerçevesinde sözcüğün doğrudan orta Çincenin diyalektlerinden değil, başka bir X dili aracılığıyla ödünçlenmiş olduğu kanaatindedir (2004: 125).

İç Asya dillerinden Kitancada maymun sözcüğü 𘍞𘍠 *po.o*~𘍞𘍠𘍠 *p.o.o* olarak verilmiştir (Kane 2009: 70) ve (Vovin 2017: 212). Yine başka bir kaynakta da Kitanca *pō* 𘍞𘍠 <*p.o, p.o.o*> ve <*po'o*> sözcükleri 'maymun' anlamıyla belirlenmiştir (Wu-Róna-Tas 2019: 64).

Yukarıdaki verilere göre özellikle bazı Çince sözcüklerde bulunan *ŋ* sesinin Türkçe biçimlerinde kaybolduğu veya yutulduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse *bingshen* sözcüğünün Türkçe biçimi pekâlâ *bėçin* olması güçlü bir olasılık olarak görünmektedir.

Bingshen (丙申) birleşiği orta Çince metinler ile günümüz Çincesinden de takip edilebilmektedir. Bununla ilgili şu bilgileri aktarmak mümkündür: Geleneksel Çin takviminde bir döngünün 33. yılına "bingshen yılı" (丙申年) denmektedir. Bu döngüye göre, Bingshen yılı, ayı, günü ve günün bölümleri de hesap edilebilmektedir. Örneğin, hem II. Türk Kağanlığı hem de Uygur Kağanlığı dönemine denk gelen Bingshen yılları şunlardır: 516, 576, 636, 696, 756, 816. Ayrıca yirmi ve yirmi birinci yüzyıllardaki Bingshen yılları ise 1956, 2016 ve 2076'dır.

Bingshen yılı ile ilgili eski Çin dönemlerinden birkaç örnek vermek gerekirse; Song Hanedanlığı döneminde Jiang Kui（姜夔） tarafından yazılmış olan *Yangzhou man Huai zuo ming du*（扬州慢 • 淮左名都） adlı eserde geçen şiir parçasında görülmektedir: *Chun xi bing shen zhi ri, yuguo weiyang. Ye xue chu ji, ji mai mi wang*（淳熙丙申至日，予过维扬。夜雪初霁，荠麦弥望） "Chunxi yılının bingshen ayında, Yangzhou'dan geçtim. Karlı gecenin başlangıcında, buğdaylar hüzünle bakıyordu." Bu şiirden takvim döngüsüne göre zamanın 1176 yılının kış başlangıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Qing (清) hanedanlığı dönemi şairlerinden Cengcanyuan (曾灿垣)'ın yazdığı Bing shen chuxi (丙申除夕) "Bingshen yılbaşı gecesi" şiirinde de Bingshen'in kullanıldığı görülmektedir.

4. Sonuç

Eski Türk yazıtlarından itibaren kullanılmış olmak üzere, yazıtlar döneminde on iki hayvanlı takvimde bir yılı gösteren, sonraki dönem Türkçe metinlerde ise hem takvimde bir yıl hem de hayvan adı olarak tespit edilen 'maymun' anlamındaki *bėçin* sözcüğü için genellikle Orta İran dillerinden benzer sözcükler verilmek suretiyle İranî bir dilden ödünçlendiği genel kanaat idi. 1989 yılında Choi, doğrudan *bėçin* 'maymun' sözcüğünü işlediği makalesinde Çince *shen* (申) sözcüğünü temel alarak sonuca ulaşmaya çalışmış ise de, sözcüğün doğrudan Çinceden değil de İranî kökenli bir dil aracılığıyla ödünçlendiğini belirtmişti. *Bėçin* sözcüğünün iki sözcükten yapılmış olma

olasılığı göz önüne alınınca ikinci sözcüğün *shen* (申) olması mümkündür. Geriye kalan *bė* için ise *bing* (丙) sözcüğü önerilmiştir. *Bingshen* (丙申) olarak sıkça kullanılan bu yapı, gök dairesinde bir döngünün 33. yılına dendiği gibi hem *bing* hem de *shen* sözcükleri de doğrudan takvimle ilgilidir. A. Vovin'in de ifade ettiği gibi özellikle Orta Çincenin kuzey-batı diyalektlerinden ödünçlenmiş gibi dursa da doğrudan Çinceden değil, İç Asya kavimlerinden birinin aracılığıyla alınmış olabileceği öne sürülmüştür. 'Maymun' anlamındaki sözcüğün Kitancadaki biçimleri göz önüne alındığında, akla gelen ilk dilin Kitanca olduğunu belirtmek gerekir.

Son olarak makalede aracılık ettiği belirtilen dilin Kitanca olabileceği konusunu, Kitanca gibi İç Asya kavimlerinin dillerinin uzmanlarına bırakmak en doğru iş olacaktır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

Ata, Aysu (1998). *Nehcü'l-Ferādis III, Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aydın, Erhan (2008). Şine Usu Yazıtında Hayvan Adlarıyla Kurulmuş Yer Adları Üzerine İncelemeler. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/1, 202-208.

Aydın, Erhan (2011). Eski Türk Yazıtlarındaki *Çıntan Igaç* 'Sandal ağacı' Üzerine. *Bilig,* 56, 25-32.

Aydın, Erhan (2014). Kök Haya (Hakasya) Yazıtı Üzerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırmalar. *Gazi Türkiyat,* 14, 41-46.

Aydın, Erhan (2016). Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar. *Türk Kültürü*, 2016(1), 1-51.

Aydın, Erhan (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aydın, Erhan (2019). *Sibirya'da Türk İzleri, Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.

Choi, H.-W. (1989). On the Origin of old Turkic Biçin/Beçin. *Central Asiatic Journal,* 33(3-4), 218-222.

Clauson, G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*. London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Dankoff, R., J. Kelly (1985). *Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luγāt at-Turk)*. Part: III, Harvard University Press: [Sources of Oriental Languages and Literatures: 7].

ED: Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Ercilasun, Ahmet B., Ziyat Akkoyunlu, (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. 2. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu.

EUTS: Caferoğlu, Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun.

Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English Dictionary*. Shanghai.

Halévy, J. (1906). Nouvelles Considérations Sur Le Cycle Turc Des Animaux. *T'oung pao***,** 7(1), 270-295.

Hamilton, J. R. (1974). Le nom de lieu K.Ç.N dans les inscriptions turques runiformes. *T'oung pao,* 60(4-5), 294-303.

Hauenschild, I. (2003). *Die Tierbezeichnungen bei Mahmud al-Kaschgari, Eine Untersuchung aus sprach-und kulturhistorischer Sicht*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Kane, D., (2009). *The Kitan Language and Script*. Leiden-Boston: Brill Press.

Karlgren, B. (1964). *Grammatica Serica Recensa*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag Press.

Karlgren, B. (1973). *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*. Taipei: Ch'eng-Wen Publishing Company.

Kızlasov, İ. L. (1998). Kalyam na Yeniseye (Çernil'naya runiçeskaja nadpis' iz Chakasii). *Tatarskaya Archeologiya,* 1998/2 (3): 73-86.

Laufer, B. (1916). The Si-hia Language, a Study in Indo-Chinese Philology. *T'oung pao,* 17(1), 1-126.

Pelliot, P. (1931). Les Formes turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du "Nuzhatu-'l-kulūb". *Bulletin of the School of Oriental Studies,* 6(3), 555-580.

Pulleyblank, E. G. (1991). *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*, Vancouver: UBC Press.

Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

TMEN: Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Band I-IV. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

TT VIII: Gabain, A. von (1954). *Türkische Turfan-texte VIII, Texte in Brāhmīschrift*. Berlin: Akademie Verlag.

Ünal, Orçun (2019). Klasik ve Orta Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler I (A-D). *Journal of Old Turkic Studies,* 3(2), 502-615.

VEWT: Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae.

Vovin, A. (2004). Some Thoughts on the Origins of the Old Turkic 12-Year Animal Cycle. *Central Asiatic Journal,* 48(1), 118-132.

Vovin, A. (2017). Koreanic Loanwords in Khitan and their importance in the Decipherment of the Latter. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* 70(2), 207-215.

Wu Yingzhe, A. Róna-Tas (2019). Khitan studies I. The Glyphs of the Khitan small script. 3. The Consonants, 3.1 Labial stops. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* 72(1), 47-79.

Zieme, P. (1984). Sandelholz in den uigurischen Texten. *Altorientalische Forschungen,* 11(2), 377-380.